

Türk Demokrasi Tarihinde Kayıp Bir Özne: Milli Türk Cemiyeti ve Programının Değerlendirilmesi

A Lost Subject in the History of Turkish Democracy: The Evaluation of the Turkish National Society and its Program

Yenal ÜNAL * Öz

Bu araştırma, mütareke döneminde kurulmuş ve bugüne kadar üzerine ciddi bilimsel bir çalışma yapılmamış olan Millî Türk Cemiyeti'nin kuruluşu, gelişimi, takip ettiği düşünsel çizgi, beyannamesi ve özellikle programı üzerine gerçekleştirilmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra 23 Kasım 1918 tarihinde kurulan bu cemiyet, dönemin eğitimci aydınlarının öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Cemiyetin kurucuları Halil Nimetullah (Öztürk), Mehmet Sadi, Halit Fahri (Ozansoy), Servet, Hıfzı Tevfik (Gönensay) ve Rıza İzzet'tir. Söz konusu eğitimci aydınlar düşünsel manada Türk milliyetçiliği fikrini savunmuşlardır. Millî Türk Cemiyeti'nin ortaya çıkışında iki temel faktör etkilidir. Bunlardan birincisi medeni vasıflara sahip olan Türk milletinin bu özelliğini deliller ve belgeleriyle tüm uygar dünyaya karşı savunmaktır. İkinci önemli faktör ise mütarekeden sonra parçalanmaya yüz tutan toplumu, Türk milliyetçiliği düşüncesi etrafında toplayarak ülkede dayanışmayı yeniden tesis etmektir. Millî Türk Cemiyeti kurulduğunda toplam yirmi dört maddeden oluşan bir cemiyet programı yayımlamıştır. Cemiyet, kurucularının tamamının eğitimci olması nedeniyle odaklandığı önemli konulardan biri de eğitim ve öğretim meselesidir. Buna göre cemiyet, eğitim faaliyetlerini bütün yurt geneline yaymayı ve eğitimin kalitesini olabildiğince arttırmayı amaç edinmiştir.

* Doç. Dr., Bartın Üniversitesi
Tarih Bölümü
yunal@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4043-8424
Bartın / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Bartın University
History Department
yunal@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4043-8424
Bartın / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Millî Türk Cemiyeti, Türk Milliyetçiliği, Cemiyet Programı, Mütareke Dönemi, Türk Demokrasi Tarihi.

Abstract

This research was carried out on the establishment, development, intellectual line, declaration and especially the program of The Turkish National Society, which was established during the armistice period. No comprehensive scientific studies have been conducted on The Turkish National Society until today. This society was established on November 23, 1918, after the signing of the Armistice of Mudros on October 30, 1918, and emerged under the leadership of the educational intellectuals of the period. The founders of the society are Halil Nimetullah (Öztürk), Mehmet Sadi, Halit Fahri (Ozansoy),

Başvuru/Submitted: 23/09/2021

Kabul/Accepted: 09/01/2023

Servet, Hıfzı Tevfik (Gönensay) and Rıza İzzet. These educator intellectuals defended the idea of Turkish nationalism in an intellectual sense. Two main factors are effective in the emergence of The Turkish National Society. The first of these is to defend this feature of the Turkish nation, which has civilized qualifications, against the entire civilized world with its evidence and documents. The second important factor is to re-establish solidarity in the country by gathering the society, which was on the verge of disintegration after the armistice, around the idea of Turkish nationalism. When The Turkish National Society was founded, it published a society program consisting of twenty-four articles. Since all the founders of the society were educators, one of the important issues focused on is the issue of education and training. Accordingly, the society aims to spread its educational activities throughout the country and to increase the quality of education as much as possible.

Keywords:

The Turkish National Society, Turkish Nationalism, Party Program, Period of Armistice, History of Turkish Democracy.

Makale Bilgileri

- Etik Kurul Kararı:** Etik kurul kararından muaftır.
Katılımcı Rızası: Katılımı yok.
Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

- Ethics Committee Approval:** It is exempt from the ethics committee approval.
Informed Consent: No participants.
Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest: No conflict of interest.
Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment: Two external referees / Double blind.
Similarity Screening: Checked – iThenticate.
Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'yle, Osmanlı ülkesinde yeni bir dönem başlamıştır (Bodur, 2013, s. 179). Yıllardır harp meydanlarında büyük fedakârlıklarla ne için savaştığını tam anlamıyla bilmeyen Türk toplumu büyük sıkıntılar yaşamıştır (Demirel, 2017, s. 11-15) Üstelik savaşın bitmesi bir barış dönemini beraberinde getirmemiştir. 25 maddelik mütareke antlaşması, Osmanlı ülkesini tam anlamıyla bir sömürge hâline getirdiği gibi Türk insanını âdeta köle pozisyonuna düşürmüştür. Açlıktan, sefaletten, tifo, tifüs, verem, dizanteri ve kolera başta olmak üzere birçok salgın hastalıktan bıkmış Türk insanının önünde ne bir umut ışığı ne de bir kurtuluş reçetesi belirmiştir. Mütareke, İtilaf Devletleri'nin, Osmanlı topraklarını işgal edebilmek için en temel koşulları yine Osmanlı Devleti'ne yazılı olarak kabul ettirdikleri bir belge hüviyetindedir (Baykara, 2011, s. 81-86). Mütareke'nin imzalanması memleket genelinde çok çeşitli tesirlere sebebiyet vermiştir. Mütareke özellikle Türkler arasında derin bir endişe yaratmıştır (Yavuz, 2017, s. 282-285). II. Meşrutiyet'le başlayan çalkantılı süreç Osmanlı ülkesinde artık zirve noktasına ulaşmıştır. Mütarekeden sonraki süreçte bütün Anadolu sahasında I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yorgunluk hâkimdi. Halkın düşmana karşı mukavemet edecek gücü kalmamıştı. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı sonrasında artık savaşın bir an önce bitirilip derhal barış dönemine geçilmesi arzusunda bulunan Türk milleti ilerleyen dönemlerde, hakiki manada bir barış döneminin memlekete gelebilmesi için bütün ulusun yeniden bir savaş sürecinden geçmesi gerektiğini anlamıştır (Ünal, 2016, s. 614-615).

Mütareke, Türk milletine rahat ve huzur dolu bir barış ortamında acılarını sarmak için yeni bir dönemi başlatmıyor; bilakis çok daha problemlerle günlerin yaşanacağını haber veriyordu (Uçarol, 2015, s. 659-661). Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon zırhlısı üzerinde başlayan mütareke görüşmelerinde Türk tarafını 14 Ekim 1918'de kurulan Ahmet İzzet (Furğaç) Paşa Hükümeti'nin (İnönü, 2014, s. 157-158) Bahriye Nazırı Rauf (Orbay), Hariciye Nazırlığı Müsteşarı Reşat Hikmet, Kurmay Yarbay Sadullah, Mabeyn Baş Kâtibi Ali Fuat (Türkgeldi)'den oluşan bir heyet; İtilaf Devletleri'ni İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthrope'un başında bulunduğu bir kurul temsil etmiştir (Orbay, 2004, s. 90). 27 Ekim'de başlayan müzakereler üç gün sürmüş ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır (Turan, 2011, s. 60-61).

Aslında Bulgaristan Selanik Mütarekesi ile savaştan çekildikten sonra Osmanlı yönetimi, mütareke için zemin arayışına çoktan girişmiştir. Bulgaristan'ın teslim olarak savaştan çekilmesi, Osmanlı Devleti'nin diğer müttefikleriyle olan bağlantısını kestiği gibi İtilaf Devletlerine İstanbul yolunu da açmıştır. Wilson İlkelerinin yayınlanmış olması ve İtilaf Devletlerinin de bu ilkelere uyacaklarını açıklamaları, Bulgaristan gibi Osmanlı Devleti'nin de savaştan çekilme sürecini hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti, 6 Ekim 1918'de İspanya aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'a ateşkes için başvuruda bulunmuş, bir cevap alamamıştır. Talât Paşa Kabinesinin çekilmesinden sonra, 14 Ekim 1918'de göreve başlayan Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, savaş tutsağı İngiliz General Townshend aracılığıyla benzer bir girişimde

bulunmuş, İngiltere'ye mütareke talebini bildirmiştir. İngiltere bu isteği kabul ederek Osmanlı Devleti'nden Limni Adası'nın Mondros Limanı'na bir heyet göndermesini istemiştir. Bu gelişmeler neticesinde I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti adına bitmiştir. Ancak bu bitiş aynı zamanda karanlık bir dönemin kapılarını aralamıştır (Ertan, 2014, s. 71).

Nitekim mütareke döneminde ülkede yaşanan önemli gelişmeler karşısında memleketin mukadderatını tersine çevirebilmek amacıyla İstanbul'da uzun süre plan yapan Mustafa Kemal Paşa, yanına almış olduğu kurmay heyetiyle birlikte 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve yanında bulunan 23'ü subay, 25'i personel olmak üzere toplam 48 kişi, zorlu bir yolculuktan sonra 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmıştır. Bu arada Paris Barış Konferansı ve akabinde yaşanan gelişmelere Türk aydınının gösterdiği tepki sadece basın-yayın faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve direniş örgütlerinin kurulmasıyla sınırlı kalmamıştır. Ülkenin birçok farklı noktasında aydınlar tarafından halkın ulusal bilincini en üst seviyeye çıkarmak ve direniş örgütlerine katılımı çoğaltmak maksadıyla kongreler toplanmıştır. Kongrelerin toplandığı şehirlere bakıldığında, ağırlıklı olarak işgale uğrama riskinin fazla olduğu yerleşim birimlerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu yörelerde bulunan aydınlar yaklaşan işgal tehlikesi karşısında yöre insanını ulusal hedefler etrafında birleştirmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla toplanan bu kongreler doğrudan ya da dolaylı olarak Millî Mücadele hareketinin başarısına katkı sunmuştur (Ertan, 2014, s. 71).

Yıllardır savaş meydanlarında büyük mücadeleler veren Türk milleti adına I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan mütareke huzur ve barış ortamı getirmemiştir (Karpat, 2015, s. 111-117). Mütarekeye aykırı bir biçimde memleketin dört bir yanı işgal edilmeye başlanmıştır. Dahası Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlarla yapılan bu işgallerin daha da artacağı ve birçok vatan toprağının işgalci ülkelere tahsis edileceği anlaşılmıştır (Ünal, 2020, s. 174). Yorgun Türk milleti her ne pahasına olursa olsun bu durumu kabul etmeyerek yeniden mücadeleye başlamıştır (Armaoğlu, 2014, s. 275).

Bu iş için de her şeyden önce teşkilatlanma ve cemiyet kurma faaliyetlerine girişilmiştir. Mütareke döneminde kurulan cemiyetlerin bir bütün hâlinde tüm vatani korumak için mücadele ettiği elbette söylenemez. Ancak önemli bir kesimi işgal faaliyetlerine karşı faaliyet göstermiştir (Atabay, 2015, s. 61). Bununla birlikte millî varlığa faydalı hareketlerde bulunmayan cemiyet ve dernekler de mevcuttur. Dolayısıyla mütareke döneminde İstanbul düşünsel anlamda kozmopolitik bir yapıya sahiptir (Atatürk, 2003, s. 2).

Millî Türk Cemiyeti, mütareke döneminde kozmopolitik ikliminde kurulmuş cemiyetlerden biridir. Türk siyasi tarihinde derin etki yaratmamış olmakla birlikte; Türk kimliğini birleştirici ve geliştirici bir unsur olduğunu düşünen eğitimci aydınların mütareke döneminde millî duygular çerçevesinde irade ortaya koyabilmek amacıyla kurdukları bir örgütlenmedir. Cemiyet, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar olan zaman zarfında İstanbul'da bulunan aydınların bir bölümünün düşmanla işbirliği yapmadığı gerçeğini ispat etmesi bakımından da önemlidir. Öyle ki Millî Türk Fırkası başta olmak üzere Türkçü görüşü savunan bazı fırka, dernek ve cemiyetler bu dönemde Anadolu'da başlayan millî hareketi destekleyici nitelikte politikalar

geliştirmişlerdir (Ünal, 2021, s. 236-237). Nitekim Millî Türk Cemiyeti de sahip olduğu imkân ve kabiliyetleri nispetinde emperyalizmle mücadele etmek için çaba harcamıştır. Bu bakımdan mütareke döneminin üzerinde durulması gereken gizli öznelerinden biridir (Tunaya, 1986, s. 144).

Bilindiği üzere demokrasinin tam anlamıyla tesisinde ve siyaset kurumunun işlevini yerine getirebilmesinde cemiyet, dernek ve partilerin son derece önemli birer rolü vardır. Mütareke döneminde bir sivil toplum örgütü olarak ortaya çıkan Millî Türk Cemiyeti'nin de pekâlâ Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde bir uğrak noktası olduğu düşüncesi ileri sürülebilir (Uzun, 2010, s. 7).

Millî Türk Cemiyeti, mütarekenin imzalanmasından yaklaşık bir ay kadar sonra kurulmuştur. Cemiyetin ortaya çıkmasında iki temel unsur etkilidir. Bunlardan birincisi Türk ulusunun medeni vasıflara sahip olduğunu kanıtlayarak diğer medeni milletler arasındaki varlığını tam anlamıyla temin etmek. İkinci önemli amacı ise mütareke döneminde hayli zor bir süreçten geçen Türkiye'de, Türk kimliği etrafında millî bir dayanışma yaratmak ve bu dayanışmayı olabildiğince geliştirmektir. Cemiyet, eğitimci bir grup aydınının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu aydınlar ülke içinde ve dışında her meselede Türk insanının hukukunu savunmuştur. Bununla birlikte üyelerinin bir yıl sonra kurulmuş olan Millî Türk Fırkası'yla (Ünal, 2009, s. 58-59) doğrudan bir ilişkisi olmamıştır (Tunaya, 1986, s. 144).

Bu araştırma konusu kapsamında; Millî Türk Cemiyeti'nin kuruluşu, gelişimi ve mütareke döneminde ortaya koyduğu faaliyetlere temas edilmiştir. Konuyla bağlantılı olarak üzerinde durulan bir diğer husus da cemiyetin beyannamesi ve siyasi programının çeşitli cephelerden analizidir. Millî Türk Cemiyeti, Türk demokrasi tarihinde çok etkili bir teşekkül olamamakla birlikte; mütarekenin imza edilmesinin üzerinden yirmi üç gün sonra yayımlanmış olduğu programıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Cemiyet, kurulduğunda yayımlanmış olduğu beyannamesi ve programıyla barış metni olarak takdim edilen; ancak ciddi bir emperyalist plan olarak ortaya çıkan mütareke hükümlerine ilk karşı duruşu sergileyen örgütlenmelerden biridir. Bu nedenle mütareke ve hükümlerine İstanbul aydınınının vermiş olduğu ilk tepkilerin tespit edilmesinde bu cemiyetin faaliyetleri ve programı son derece değerlidir. Program aynı zamanda Türkçü aydınların söz konusu döneme bakışını doğrudan aksettirmesi bakımından dönemi yorumlamada etkili bir enstrüman olarak görülebilir (Ortaylı, 2019, s. 142-144).

Yirmi dört maddeden oluşan cemiyet programı ve üç maddeden oluşan cemiyet beyannamesi, devrin Türkçülük düşüncesine bağlı aydınların ülkede yaşanan gelişmelere bakışını ortaya koyması bakımından kıymetli birer bilgi kaynağıdır. Konuya bu perspektiften yaklaşıldığında adı geçen cemiyet programı ve beyanname aynı zamanda mütareke döneminin düşünce tarihinin yazımında önemli birer kaynak hüviyeti de taşımaktadır (Tunaya, 1986, s. 145-149).

Millî Türk Cemiyeti ve cemiyet programının analizi üzerine yapılan bu araştırmada konuyla alakalı kitaplar ve makaleler başta olmak üzere kaynaklar titizlikle incelenmiştir. Bu noktada ifade edilmelidir ki yazılı kaynaklarda Millî Türk Cemiyeti'ne ilişkin bilgiler yok denecek düzeydedir. Tarık Zafer Tunaya'nın

“Türkiye’de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922” başlıklı eserinde cemiyetle ilgili temel bilgiler bulunmaktadır. Tunaya’nın eserinde, cemiyetin faaliyetlerine, cemiyet beyannamesine ve cemiyet programına yer verilmekle birlikte; bu bilgilerden yola çıkılarak cemiyetin genel karakteristiğini ortaya koyan tatmin edici yorumlara yer verilmemiştir (Tunaya, 1986, s. 144-149).

Bu makale çalışmasının ortaya çıkmasında ki temel amaç cemiyetle ilgili literatürde yer alan mevcut bilgilerden yola çıkarak cemiyetin hangi ihtiyaçtan dolayı ortaya çıktığı, ne gibi faaliyetlere imza attığı, beyanname ve programının içeriğinin analizi, bunların tatbiki noktasında yaşananlar ve cemiyetin düşünsel evreninin ne olduğu sorularına tatmin edici cevaplar aramaktır. Daha önce 2009 yılında tarafımızca kaleme alınan “Ahmet Ferit Tek” adlı kitapta genel hatlarıyla mütareke devrinde Türkçü aydınların gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlere ve üretmiş olduğu fikirlere değinilmişti (Ünal, 2009, s. 56-59). Aynı şekilde 2021 yılında yine tarafımızca yayımlanan “A Contribution of Democracy Research to Turkish History Evolution of the National Turkish Party and Its Program” adlı makale çalışmasında Millî Türk Cemiyeti’nden bir yıl sonra yine Türkçü aydınlar tarafından kurulan Millî Türk Fırkası ve fırka programının analizi gerçekleştirilmişti. Tarafımızca kaleme alınan bu iki kaynak araştırma konumuzla doğrudan ilgili olmamakla birlikte; özellikle dönemin Türkçü aydınların düşünsel reflekslerinin algılanmasında temel birkaç kaynaktan biri olma özelliğini taşımaktadır (Ünal, 2021, s. 233-254).

Millî Türk Cemiyeti ve cemiyet programı üzerine yapılan bu araştırmada adı geçen cemiyetin daha detaylı ve etraflı bir biçimde ele alınması hedeflenmiştir. Söz konusu cemiyet ve özellikle cemiyet programı üzerine bugüne kadar ciddi bir araştırma yapılmamış olması nedeniyle bu incelemenin alanına bilimsel manada katkı sunacağı düşünülmektedir.

Millî Türk Cemiyeti ve Beyannamesi

Millî Türk Cemiyeti’nin temeli, 1914 yılında I. Dünya Savaşı’ndan kısa bir süre önce atılmıştır. Ancak cemiyet savaş koşulları içerisinde etkili bir yapıya dönüşmemiştir (Tunaya, 1988, s. 447). 23 Kasım 1918 tarihinde, İstanbul’da yeniden ve daha güçlü bir biçimde örgütlenmiştir (<https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/> Accessed on 02.09.2021). Cemiyetin kurucuları Darü’l-Fünun Öğretmenlerinden Halil Nimetullah (Öztürk) (Aslan, 1995), Vefa Lisesi Müdürü Mehmet Sadi, yazar ve şair Halit Fahri (Ozansoy) (Özgül, 1986, s. 10; Acehan, 1998), Millî Savunma Cemiyeti Genel Sekreteri Servet (Sarigül, 2017, s. 79), Öğretmen Hıfzı Tefvik (Gönensay) ve Öğretmen Rıza İzzet Beylerdir. Millî Türk Cemiyeti, Millî Savunma Cemiyeti ile organik bir bağa sahiptir. Kuruluş yeri ve genel merkezi, geçici olarak da olsa İstanbul Divanyolu’nda bulunan Millî Savunma Cemiyeti Genel Merkezi’nin belirtilmiş olması bunun en açık delilidir. Yine aynı şekilde Millî Savunma Cemiyeti Genel Sekreteri Servet’in, cemiyetin üyelerinden biri olması her iki cemiyet arasında da kuvvetli bir ilişki olduğunu işaret etmektedir (Polat, 2002, s. 628-636).

Cemiyetin kuruluşu için 22 Kasım 1918 tarihinde genel kâtip tarafından İç İşleri Bakanlığına resmî başvuruda bulunulmuştur. Söz konusu başvuruda bakanlığa sunulan iki nüsha beyannameyle Millî Türk Cemiyeti adıyla bir cemiyet teşkil edildiği

belirtilmiştir. Adı geçen başvuruda İç İşleri Bakanlığınca gerekli resmî işlemlerin tesis edilerek cemiyetin kuruluş izninin verilmesi talep edilmiştir (Tunaya, 1986, s. 145).

Bir bakıma siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda Türk milliyetçiliğini geliştirme hedefinde olan cemiyet, mütarekenin işgalci ve kozmopolit iklimi içinde her geçen gün daha da bunalan Türk ulusuna düşünsel anlamda yeni bir nefes kazandırma amacını gütmüştür (Çavdar, 2013, s. 162-165). Cemiyetin en temel amacı Türk milliyetçiliğini geliştirmektir. Bununla birlikte aynı hedef doğrultusunda faaliyet gösteren Millî Türk Fırkası ile bağlantısı olduğunu gösteren ciddi bir delil yoktur. Bir kere, kurucular ve yöneticiler arasında özdeşlik bulunmamaktadır. Ayrıca her iki yapı arasında amaç farklılıkları vardır. Millî Türk Fırkası milliyetçi olmakla birlikte; Wilson Prensiplerine uygun adaletli bir barışın tesis edilmesine taraftar bir siyasi partidir. Millî Türk Cemiyeti'nin ise Wilson Prensipleri ve türevleri ile bir bağlantısı yoktur. Millî Türk Cemiyeti, İstanbul dışında hiçbir yerde şube açamamıştır. Dolayısıyla mütarekeden kısa bir süre sonra kurulmasına rağmen örgütlenmesini kuvvetlendirememiştir (Tunaya, 1988, s. 447).

Mütarekenin imzalanmasından 23 gün sonra bir yandan Türk milletinin öteki medeni milletler gibi medeni niteliklere zaten sahip olduğunu savunmak, bir yandan da millî dayanışma yaratmak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş olan cemiyet, yalnızca eğitimci bir grubun eseri olarak kalmıştır. Cemiyet üyelerinin adları ilerleyen günlerde siyaset sahnesinde görülmemiştir (Tunaya, 1986, s. 144).

Millî Türk Cemiyeti, Millî Kongreyi oluşturan 52 dernekten biridir. Dolayısıyla mütareke döneminde kendine çizdiği yol net bir biçimde ortadadır (Güner and Kabataş, 1990, s. 93). Hatırlanacağı üzere Millî Kongre, mütarekenin kozmopolitik iklimi içerisinde memleket dâhilinde düşmana karşı mücadele vermeye gayret gösteren bütün siyasi partileri, bütün direniş örgütlerini ve bütün ulusal karakterli oluşumları kapsayacak ulusal bir mutabakat cephesi teşkil etmek hedefiyle ortaya çıkmıştır. Göz doktoru Esat Işık'ın öncülüğünü yaptığı cemiyet, amacını ulusal güçleri birleştirmek, vatanın haklarını koruyacak ve gerçekleştirecek yolları ile araçları sağlamaya çalışmak olarak belirlemiştir. Partiler ve cemiyetler arasında büyük çaplı bir iş birliğini sağlamaya çalışan Millî Kongre, bu sıkıntılı süreçte aydınlar tarafından ortaya atılmış bir fikir hareketi olarak da değerlendirilebilir. Esat Işık dışında Halide Edip (Adıvar), Besim Ömer (Akalin) ve Abdülkadir Cami (Baykut) başta olmak üzere birçok aydın bu siyasi oluşumun ortaya çıkmasında pay sahibi olmuştur. Millî Kongre, basın-yayın yoluyla Türklerin haklarını savunmanın yanında, 23 Mayıs 1919'daki Sultanahmet Mitingi'ne de öncülük etmiştir (Turan, 2013, s. 142-143). Millî Türk Cemiyeti, iki üyesiyle temsil edilmek suretiyle Millî Kongre'yi oluşturan 52 dernekten biri olarak mütareke döneminde Türkiye'nin çığneden hukukunu savunma noktasında sağlam bir duruş sergilemiştir (Tunaya, 1986, s. 156).

Millî Mücadele'yi yapan ruhun köklerini II. Meşrutiyet'ten sonra tesis edilen örgütlü toplum hayatının vazgeçilmez araçları olarak faaliyet gösteren kuruluşlarda aramak gerekmektedir. Mütareke döneminde kurulan ve yurttaşlara Kuva-yı Milliye ruhunu aşılama noktasında, her birinin farklı ölçüde payı ve hizmetinin bulunduğu kabul edilmesi gereken birçok dernek, cemiyet ve fırka mevcuttur. Kuva-yı Milliye

ruhunun gelişip yayılmasında önemli rol üstlenen bu kuruluşlardan biri de Millî Türk Cemiyeti'dir. Dolayısıyla Tunaya'nın eseri dışında hemen hemen hiçbir araştırmaya konu olmayan bu kuruluşun, İstanbul'da ortaya koymuş olduğu çalışmalar göz önüne alındığında dolaylı da olsa Millî Mücadele için bir öneme sahip olduğu ifade edilebilir (Polat, 2002, s. 628-636).

Millî Türk Cemiyeti, kuruluş amacını açıklamak ve takip edeceği politikaları bildirmek amacıyla bir beyanname yayımlamıştır. Cemiyetin kurucularının imzasıyla 23 Kasım 1918'de yayımlanan beyanname toplam üç madde ve iki fıkradan oluşmuştur. Kısa ve net ifadeleri içerisinde barındıran söz konusu beyanname dikkatli bir biçimde incelendiğinde olağanüstü bir dönemden geçen Türkiye'nin o günkü ciddi ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlandığı görülür. Beyannamenin ilk iki maddesinde cemiyetin adı, kurucuları, idare heyeti ve idare merkezi hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Üçüncü maddesi iki fıkradan oluşmuştur. Bu fıkraların ilkinde cemiyet, delil ve belgeleriyle Türk milletinin medeni özelliklerini ortaya koyacağını ve bu temel üzerinde uluslararası toplumda Türk milletinin hukukunu savunacağını belirtmiştir. İkinci fıkrada Türk ulusunun siyasi ve sosyal hayatını bilimsel bir yöntem çerçevesinde geliştirmek için her türlü yolu açacağını ve toplumda bireyler arasında sağlam bir dayanışmayı temin etmek için çaba harcayacağını beyan etmiştir. Cemiyet beyannamesinden anlaşılacağı üzere, bu örgütlenme antiemperyalist bir çizgide siyaset yapmayı hedeflemiş, Türk ulusunun birlik ve beraberliğini gerçekleştirmeyi, siyasi ve sosyal alanda toplumu kalkındırmayı amaç edinmiştir. Bu bilgilerden hareketle Millî Türk Cemiyeti'nin, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan genel durum içerisinde ve Osmanlı Devleti'nin düştüğü müşkül durum karşısında bir önemli boşluğu doldurma azim ve kararlılığıyla hareket eden, ülkenin içine düştüğü durum hakkında kafa yoran Türkçü aydınların iradelerini ortaya koymaları neticesinde doğduğu söylenebilir (Tunaya, 1986, s. 145).

Millî Türk Cemiyeti'nin ortaya çıkış hedefleri, savunduğu temel fikirler ve ortaya koyduğu bazı önemli faaliyetler hakkında son derece az bilgiye sahibiyiz. Buna ilaveten bu kuruluşun faaliyetlerini ne zaman ve ne şekilde sonlandırdığına ilişkin kaynaklarda hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Örneğin Emniyet Genel Müdürlüğü arşivinde, cemiyetle ilgili belgelerde "*ne şekilde faaliyetlerini durdurduğuna ilişkin kayıt yoktur*" ifadesi yazılıdır (Tunaya, 1988, s. 447). Bununla birlikte 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgal edilmesi ve Meclis-i Mebusan'ın basılması; 18 Mart 1920'de meclisin kendini feshetmesinden sonra, İstanbul'da ulusal menfaatler doğrultusunda faaliyet gösteren birçok dernek, vakıf, cemiyet ve fırka çalışamaz duruma gelmiştir. İstanbul'un bu tarihte resmî olarak işgal edilmesinden sonra Millî Türk Cemiyeti'nin de faaliyetlerini durduğunu ifade edebiliriz (Hacıfettahoğlu, 2016, s. 59-60).

Millî Türk Cemiyeti'nin Programının Değerlendirilmesi

Millî Türk Cemiyeti'nin programı¹ toplam 24 maddeden oluşmaktadır. Programda yer alan maddelerin içeriğine bakıldığında birçok genel başlığın ön plana çıktığı

¹ Millî Türk Cemiyeti'nin programına birçok kaynaktan ulaşılamamaktadır. Cemiyet programı sosyal ve ekonomik konularda önemli araştırmalara imza atmış olan araştırmacı Lütfü Erişçi tarafından

görülmüştür. Söz konusu genel başlıklar anlamsal bir sınıflamaya tabi tutulduğunda programı beş temel kısma ayırmak mümkündür. Adı geçen temel kısımlar şu şekilde ifade edilebilir: Millî Türk Cemiyeti'nin örgütlenmesi, cemiyetin kurulmasındaki temel amaçlar, çalışma alanları, ulaşmak istediği hedefler, cemiyetin ayakta kalabilmesi için ihtiyaç duyduğu gelir kaynakları, cemiyete üye olma işlemleri ve merkez teşkilatın teşekkülü. Bu genel başlıklar altında cemiyetin takip edeceği politikalar, bağlı kalacağı ilke ve kaideler ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir (Tunaya, 1986, s. 146-149).

Cemiyet programının birinci kısmı ilk dört maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler birbiriyle bağlantılı olarak cemiyetin adını, hedeflerini, merkezî ve taşra örgütlenmesini konu alan bilgileri ihtiva etmektedir. Birinci maddede cemiyetin tam adı belirtilmiştir. İkinci ve üçüncü maddelerde Türk milletini siyasi ve sosyal açılardan geliştirme amacına ve medeni milletler arasında hak ettiği onurlu noktaya ulaştırma gayesi için disiplinli bir çalışma içerisine girileceğine değinilmiştir. Dördüncü maddede cemiyetin merkezinin İstanbul olduğu vurgulanmakla birlikte; cemiyetin teşkilatı geliştikçe taşrada da şubelerin açılacağı belirtilmiştir. Bu noktada Millî Türk Cemiyeti'nin daha kuruluş aşamasında İstanbul'un dışına taşarak, taşrada da kendine alan açmak ve fikirlerini yaymak istediği yorumu yapılabilir. Fakat Türkiye'nin o yıllarda içinde bulunduğu şartlar ve bu şartların ağırlaşması birçok dernek, fırka ve cemiyetin büyümesine engel teşkil etmiştir. Bu kuruluşların büyük bir bölümü mütareke döneminin karanlık iklimi içerisinde tam anlamıyla kendini ifade edememiştir (Tunaya, 1986, s. 146).

Millî Türk Cemiyeti programının ikinci kısmı beşinci maddeden ibarettir. Fakat bu madde de toplam on fıkranın bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Cemiyetin amaçlarına ulaşabilme noktasında üzerine alacağı ve gerçekleştireceği görevleri konu alan bu madde aynı zamanda programın en önemli kısmını oluşturmaktadır. Çünkü bu madde içerisinde toplam on fıkrada Millî Türk Cemiyeti'nin gayelerinin ve düşünsel evreninin tespit edilebilmesi mümkündür. Dolayısıyla makale çalışmamızın bilimsel anlamda nabzının attığı en önemli noktalardan birini de bu kısım teşkil etmektedir.

Söz konusu maddenin birinci fıkrasında 20. yüzyılın en etkili siyasi akımlarından biri olan milliyetçilik olgusu üzerinde durulmuştur. Cemiyete göre milliyetçilik ulusun sosyal bünyesini geliştirmede en etkili düşünce ve aygıt olmasına rağmen bu düşünceden bilimsel bir usul çerçevesinde yeterince faydalanılamamıştır. Bu nedenle milliyetçilik kavramının tam olarak neyi ifade ettiği, ne gibi haklı ve gerçek hedeflere sahip olduğu hususunun bilimsel izahlarla açıklanması cemiyetin önemli amaçlarından biridir. Açıkça görüldüğü üzere mütareke dönemi koşulları içerisinde Millî Türk Cemiyeti'nin oluşumunda etkili olan milliyetçilik olgusu aynı zamanda cemiyetin, Türk toplumu bünyesinde gelişimine katkı sağlamak istediği önemli bir olgudur. Cemiyet üyeleri Türk toplumunun sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi ve

akademisyen, hukukçu ve yazar Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'ya sağlanmıştır. Tunaya söz konusu cemiyet programını "*Türkiye'de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*" adlı eserinde okuyucusuyla paylaşmıştır. Bununla birlikte 24 maddelik cemiyet programının 23. maddesi kayıt altına alınmamıştır. Bu durum Tunaya tarafından da ilgili eserinde ifade edilmiştir. Yazıya geçirilmemiş ya da kaybolmuş olan 23. madde dışında ki bütün maddeler mevcuttur.

kalkınabilmesinde milliyetçiliğin son derece etkili bir rol üstleneceği kanaatinde dirler. Cemiyet, milliyetçiliği bilimsel yöntemlerle geliştirebilmek amacı doğrultusunda ortaya koyacağı yöntemlere ilişkin kimi saptamalarda bulunmuştur. Cemiyet programının beşinci maddesinin ikinci fıkrasında söz konusu yöntemlere örnekler de verilmiştir. Buna göre cemiyet milliyetçilik düşüncesi çerçevesinde millî, çağdaş bir eğitimi tüm ülkeye yayma ve sosyal dayanışmayı temin edecek yayımlar gerçekleştirmek suretiyle millî düşüncüyü ayağa kaldırmayı hedeflemektedir. Cemiyet ayrıca hurafelerle donatılmış bir biçimde öğretilmeye çalışılan dini aslına uygun bir hâle getirerek özü itibarıyla bir ahlak ve terbiye dini olan İslam'ın bu özelliklerini topluma anlatmak amacındadır. Bu kapsamda sabit ve seyyar heyetler kurmayı planlamaktadır. Bu da ilerleyen süreçte toplumsal dayanışmaya katkı sağlayacaktır. Bu bilgilerden hareketle Millî Türk Cemiyeti'nin milliyetçilik düşüncesi içerisinde İslam dininin de önemli bir yer işgal ettiği ifade edilebilir (Tunaya, 1986, s. 146).

Millî Türk Cemiyeti'nin programının beşinci maddesinin üçüncü, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu fıkraları cemiyetin eğitim konusunda ortaya koyacağı düşüncelere ve politikalara ilişkindir. Programın üçüncü fıkrasına göre cemiyet, ulusal eğitime katkı sağlayacak okullar kurmayı, tahsil görmüş gençleri memleketin her köşesinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinde görevlendirmeyi, onları ulusal amaçlara ulaşmada görev almaya teşvik etmeyi, öğretmenler arasında sıcak ilişkiler kurmak için her sene kongre hâlinde toplantılar yapmayı teklif etmektedir. Türkiye'de eğitim yüzlerce yıldır üzerinde tartışılan bir olgudur ve günümüzde de tartışılmaya devam edilmektedir. İmparatorluktan, cumhuriyete intikal eden en sorunlu konulardan biri eğitimidir. Ulusal ve verimli bir eğitimin nasıl verileceği konusunu Türk toplumu henüz çözebilmiş değildir. Millî Türk Cemiyeti'nin kurucularının hemen hemen tamamı eğitimcidir. Bu aydınlar eğitimin ulusal kalkınmada en temel etken olduğunun son derece farkındadırlar. Bu nedenle eğitim konusu üzerinde ısrarla durmuşlardır. Diğer taraftan bu aydınların farkında oldukları bir diğer önemli realite eğitimin ülkenin bütününe yayılması gerekliliğidir. Eğitim alanında, bazı bölge ve şehirlerde kısmî başarıların elde edilmesinden ziyade bütün ülke sathına yayılmış, millî hedefler doğrultusunda organize edilmiş bir eğitim sisteminden yanadırlar (Tunaya, 1986, s. 146).

Eğitim konusu hakkında diğer bazı düşünceleri ihtiva eden yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu fıkralarda ülkeye hizmet edecek nitelikli eğitimcilerin yetiştirilmesi konusu üzerinde ısrarla durulmuştur. Buna göre cemiyet, eğitim yaşına gelmiş bulunan anasız, babasız çocuklara yardım edecek, her sene yabancı ülkelere eğitim amacıyla varlıklı kimseler tarafından uygun miktarda öğrenci gönderilmesine çalışacaktır. Gönderilecek bu öğrencilerin hükümet tarafından sağlıklı bir biçimde seçilmesine ve bunların dönüşlerinde eğitimlerine göre layık oldukları vazifelere sevk edilmelerine gayret edecektir (Devellioğlu, 2001, s. 202). Cemiyet, yabancı ülkelere ve vilayetlerden İstanbul'a gelen öğrenciler ile yurt dışına gidecek öğrencilere rehberlik edecektir. Ayrıca çocuk eğitimiyle ilgilenen eğitimciler yetiştirmek için hükümet ve kurumlar nezdinde etkili teşebbüslerde bulunacaktır. Açıkça görüldüğü üzere cemiyet, ulusal nitelikli bir eğitimin bütün yurt geneline yayılmasını öncelikle hedeflemekle

birlikte; özellikle gelişmiş yabancı ülkelere öğrenciler göndererek daha nitelikli eğitimcilerin yetişmesini ve bunların Türk eğitim hayatında hak ettikleri yerlere gelebilmeleri için çaba harcamayı taahhüt etmektedir. Bu da karanlık mütareke koşullarında, eğitimciler tarafından kurulmuş olan cemiyetin bu konuya ne kadar da hassas yaklaştığını göstermektedir (Tunaya, 1986, s. 147).

Cemiyet programının dördüncü, beşinci ve altıncı maddelerinde ülkede kültür, sanat, sağlık, tarım, sanayi sektörleri ile çeşitli meslek gruplarının geliştirilmesine yönelik atılacak adımlar üzerinde durulmuştur. Buna göre Milli Türk Cemiyeti, kütüphane, ziraat sergileri, sağlık, güzel sanatlar ve sanayi müzeleri, millî sinema, tiyatro, eczane, hastane ve sanatoryum kurulmasına çalışacak ve bu konularda çeşitli teşviklerde bulunacaktır. Aynı şekilde çiftçi bankası, tasarruf sandıkları gibi çiftçilerin ve işçilerin gelişimine katkı sağlayacak kurumlar teşkil etmeyi, şeker, cam, fes, çuha, deri ve diğer ihtiyaç mallarını üreten şirketler inşaa edilmesi amacıyla halk arasında konunun tartışılmasını ve hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmayı hedeflemektedir. Bunlara ilave olarak dülgerlik, kunduracılık, terzilik, bakkallık, makinistlik, dokumacılık, aşçılık, marangozluk, demircilik, saatçilik, döşemecilik gibi sanatların bireylere fenni bir yöntemle öğretilmesine ve millî sanayiden halıcılık, çinicilik, yazmacılık ve emsal zanaatların bilimsel metotlarla geliştirilmesine çalışmayı amaç olarak benimsemiştir. Millî Türk Cemiyeti'nin ortaya çıktığı dönemlerde Türkiye, geçmiş yüzyıllarda gerçekleştirilmesi gereken dönüşümlerin yapılamamasının bedelini ödemekteydi. Bilim, sanayi, ekonomi, teknik, sağlık, tarım ve hatta kültür alanlarında Batı dünyasıyla karşılaştırıldığında Türkiye geri kalmış bir ülke pozisyonundaydı. Mütareke döneminin ağır şartlarında ülke her bakımdan daha da geriye giderek derinden sarsılmaktaydı. Yaşanılan felaketi ve çöküşü gören cemiyet kurucuları, Türkiye'nin tam anlamıyla kurtuluşunun geri kalınmış olan bu alanlarda gerçekleştirilecek ilerlemelerle sağlanacağını son derece farkındaydılar. Bu nedenledir ki parti programına bu önemli hususları alma ihtiyacı hissetmişlerdir (Tunaya, 1986, s. 146-147).

Millî Türk Cemiyeti programının üçüncü kısmı altıncı maddeden ibaret olup söz konusu madde de üç fıkradan oluşmaktadır. Adı geçen madde ve içerdiği fıkralar, cemiyetin hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan gelir kaynakları hakkındaki bilgileri içermektedir. Buna göre cemiyetin üç çeşit gelir kaynağı mevcuttur. Cemiyetin en temel gelir kaynağı üyelerinin aylık ve yıllık ödemeyi taahhüt ettikleri tutarlardır. İkinci önemli gelir kaynağı hayırsever vatandaşlar başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlardan yapılacak bağışlardır. Bu iki husus dışında cemiyet menfaatine olmak üzere tertip edilecek sergi, piyes ve benzeri etkinliklerden elde edilecek gelirlerle yayımlanacak makale ve diğer yayınlardan gelecek kazançlar cemiyetin temel gelir kaynaklarını oluşturmaktadır (Tunaya, 1986, s. 147).

Millî Türk Cemiyeti programının dördüncü kısmı yedinci ve sekizinci maddelerden oluşmaktadır. Yedinci madde toplam üç fıkradır. Cemiyet programının bu kısmı cemiyete ait üyelik çeşitlerini, hangi şart ve koşullarda üyelik kabul edildiği bilgilerini ihtiva etmektedir. Buna göre cemiyetin üç tip üyesi vardır. Bunlar seçkin üye, kurucu üye ve temel üyedir (Pustu, 2017, s. 18). Kurucu üyelik dışında ki diğer

üyeliklerin tasnif edilmesinde belirleyici temel unsurlar üyelerin cemiyete sağladıkları gelirler ve yaptıkları bağışlardır. Bu kapsamda söz konusu üyeliklerin her birinin kendi durumlarına göre ayrıcalıkları ve hakları vardır. Örneğin cemiyete en büyük ekonomik katkıyı seçkin üyeler gerçekleştirmektedir. Kurucu üyeler, cemiyeti kuran kişilerle merkez teşkilatı üyelerinin üçte iki oyuyla seçilenlerden oluşmaktadır. Temel üyeler, seçkin ve kurucu üyelere göre cemiyete daha az ödeme yapma imkânına sahip bireylerden oluşmaktadır. Cemiyete üye kaydı, üyelerden ikisinin aday göstermesi ve tavsiyesiyle talimatnameye uygun olarak idare heyeti tarafından gerçekleştirilmektedir (Tunaya, 1986, s. 147).

Millî Türk Cemiyeti programının beşinci ve son kısmı tamamen teşkilatlanma konusuna ayrılmıştır. Dokuzuncu maddeden başlayıp yirmi dördüncü maddeye kadar olan bütün maddeleri kapsayan bu kısımda cemiyetin iş ve işlemlerini yürütecek merkez yönetim kurulunun nasıl oluşacağı, bu kurulun hangi kurallara göre seçileceği, kurulun görevleri ve yetkilerinin neler olacağı üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan kurulacak daha alt birimlerle yetki paylaşımının nasıl gerçekleştirileceği, merkez yönetim kuruluna bağlı olarak kurulacak alt komisyonların ad ve yetkilerinin tespiti, merkez yönetim kurulu başkanının ve yardımcılarının seçimi, görevleri başta olmak üzere cemiyetin yönetiminde uygulanacak bütün kurallar ortaya koyulmuştur. Buna göre cemiyetin bütün muameleleri, Cemiyet Genel Kurulu tarafından kurucu üyeler arasından seçilecek on kişilik bir Merkez Yönetim Kurulu tarafından idare edilmektedir. Cemiyet Genel Kurulu, seçkin üyeler, kurucu üyeler ve temel üyelerden müteşekkil olmak üzere her sene 24 Kasım'da merkez yönetim kurulu başkanının daveti üzerine toplanır. Gizli oyla bu toplantıya özel olmak kaydıyla bir başkan, bir başkan yardımcısı ve iki memur seçilir. Bu toplantıda Merkez Yönetim Kurulu tarafından verilen bir senelik icraat hakkındaki bilimsel, idari ve mali raporlar değerlendirilir. Bir sonraki yıl için her üç esas hakkında geçerli olacak tekliflerin merkez yönetim kuruluna sevki gerçekleştirilir ve merkez yönetim kurulu üyelerinin seçimi yapılır. Cemiyet Genel Kurulu üyelerinin, asgari yarısının bir fazlasının katılımıyla toplanır. İlk toplantıda bu şekilde çoğunluk sağlanamazsa bir hafta sonra ikinci toplantıda mevcut üyelerle müzakereye geçilir. Cemiyet Genel Kurulunda ve diğer heyetlerde kararlar kesinlikle çoğunlukla alınır. Oyda vekâlet yöntemi uygulanamaz. Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin görev süresi iki yıldır. Kurucu heyet tarafından teşkil edilen ilk merkez yönetim kurulu, kuruluş tarihinden itibaren üç sene müddetle çalışır. Bu müddet zarfında boşalacak üyeliklere ilk cemiyet genel kurulunda onaylatılmak üzere yeni üyeler seçilir. Merkez Yönetim Kurulu, kendi üyesi arasından bir başkan, bir tanesi idare heyetinden olmak kaydıyla iki başkan yardımcısı ve iki tane kâtip seçer. Başkan cemiyetin temsilcisi, bütün iş ve işlemlerin yürütücüsüdür. Yerinde olmadığına başkan yardımcılarında biri yerine vekâlet eder. Memurlar, Merkez Yönetim Kurulunun iş ve işlemlerini düzenleyip kayıt altına alırlar. Merkez Yönetim Kurulu, asgari on beş günde bir defa olağan bir şekilde başkanın daveti üzerine toplanarak cemiyetin genel işleriyle ilgilenir. Bilim heyeti ile idare heyetinin icraatlarını teftiş eder. Merkez Yönetim Kurulu, üyeleri yedişer kişiden oluşmak üzere bilim heyeti ve idare heyeti adıyla ikiye ayrılarak iş paylaşımı yaparlar. Bilim heyeti, sadece cemiyetin görevleriyle ilgilenir. Üyelerden veya cemiyet dışındaki

uzmanlardan gelen teklif ve önerileri inceler. İdare heyeti, cemiyetin gelişiminden, gelirlerinin çoğaltılmasından, cemiyet iş ve işlemlerinin yürütülmesinden ve kurumun idaresinin sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmesinden sorumludur. Gerek bilim heyeti, gerek idare heyeti Merkez Yönetim Kurulunun kabul ve tasdik etmesi şartıyla bütün meselelerde kendi başlarına kararlar alabilirler. Heyetlerin ve başkanların yetki sınırları, çalışma tarzları ile idarî ve hesap işlerinin uygulama biçimleri hakkında bir talimatname hazırlanır. Merkez Yönetim Kurulu, her seçim döneminde oluştuktan sonra üyelerinden birini hükümete karşı delege olarak seçer ve bu durumu hükümete bildirir. Merkez Yönetim Kurulu'na bağlı olarak çalışmak üzere hesap ve yazı işlerini yürütmek amacıyla ihtiyaç duyulan oranda görevli memur bulunur. Cemiyet programındaki her türlü değişiklik Cemiyet Genel Kurulu tarafından yürütülür (Tunaya, 1986, s. 148-149).

Cemiyet programının beşinci ve son bölümü toplam on altı maddeden oluşmuştur. İlerleyen süreçte adı basın-yayın organları başta olmak üzere birçok sahada duyulmayacak olan Millî Türk Cemiyeti'nin kuruluş sürecinde böyle bir akıbetle karşılaşmayı hiç de hesap etmediğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Çünkü cemiyet, en ince ayrıntısına kadar teşkilatlanmasını planlamış, cemiyet içinde hangi kurulun neye göre oluşacağını ve bu kurulların yetki derecesinin neler olacağını programına yazmıştır. Buradan hareketle cemiyeti kuran eğitimci aydınların kalıcı bir örgüt oluşturmaya çalıştıkları, uzun vadede ciddi projelere imza atma amacıyla oldukları yorumuna ulaşabiliriz. Bu bilgilere ilaveten cemiyet programının bu kısmında yer alan bazı hükümlerin, Millî Türk Cemiyeti'nden önce kurulmuş olan kimi cemiyetlerin programlarıyla benzerlik arz ettiği de tarafımızca tespit edilmiştir. Yakın dönem Türk tarihinde cemiyet/dernek kurma özgürlüğü 1908 tarihinde II. Meşrutiyet'le birlikte yayımlanan "Cemiyetler Kanunu" ile başlamıştır. Tanzimat devrinden gelen altyapı ve Cemiyetler Kanunu'nun getirdiği hukuksal özgürlük ortamı neticesinde öğretmenler başta olmak üzere birçok meslek grubu dernekleşme faaliyetine başlamıştır. Örneğin bu derneklerden biri olan Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti, sahasında yapmış olduğu çalışmalarla adından söz ettirmiştir. Burada dikkati çeken nokta Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin programı ile Millî Türk Cemiyeti'nin bazı bölümlerinin birbirine benzerliğidir. Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin kuruluşu ve programını ilan etmesi daha eskidir. Buna göre programlar arasındaki ciddi benzerliklerden yola çıkarak Millî Türk Cemiyeti'nin, kendi programını hazırlarken adı geçen cemiyet programının özellikle teşkilatlanma kısımlarını kendine örnek aldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir diğer ifadeyle Millî Türk Cemiyeti, eğitim konusu üzerine faaliyet gösteren daha eski cemiyetlerin çalışmalarını yakinen takip etmiştir (Pustu, 2017, s. 18).

Sonuç

Türkiye'nin genel itibarıyla iki yüz yıla yaklaşan bir demokratikleşme serüveni bulunmaktadır. Mensubu bulunduğu İslam kültür ve medeniyeti dairesi göz önüne alındığında bölgesinde bu manada en zengin birikime sahip ülkedir. Tanzimat döneminden bugüne demokratikleşme adına atılan güçlü adımlar vardır. Bununla birlikte demokrasi derinliğinin arttırabilmesi adına kat edilmesi gereken uzun bir yolun olduğu da açıktır. Batılı demokrasilerle karşılaştırıldığında en başta temel insan

hak ve özgürlükleri ve düşünce hürriyeti olmak üzere birçok alanda eksiklikleri bulunmaktadır. Bu nedenle Türk demokrasisinin gelişim gösterebilmesi için atılması gereken dev adımlar mevcuttur. Bu noktada siyasetçilerin, siyaset bilimcilerin, sendikaların, derneklerin, vakıfların, sivil toplum örgütlerinin, halkın ve bilim adamlarının üzerine büyük görevler düşmektedir. Türk demokrasisinde yaşanan sorunların aşılabilmesi için bu demokrasi deneyiminin geçmişinde yer tutan her olayı, olguyu ve unsuru bilimsel yöntemler çerçevesinde olabildiğince nesnel biçimde incelemek ve elde edilen bilimsel bilgileri kitlelerle paylaşmak gerekmektedir. Bu sayede toplum daha ileri demokratikleşmeye gidiş sürecinde geçmişin eksikliklerini ya da başarılarını görerek çok daha yetkin kararlar alma yeteneğini elde edebilir.

Bu noktada adım atılırken bir diğer ifadeyle demokratik gelişimin sağlanabilmesi adına yeni düşünceler ve eylemler ortaya koyulurken geçmişten gelen meselelerin temel nedenlerinin anlaşılabilmesi amacıyla geçmiş deneyimleri gözden geçirmek gerekmektedir. Bu bir tercih değil; zorunluluktur. Bu noktada bilgiye susamış, çağdaş tarihçilik metodolojisine sahip, nesnel ve bilimsel araştırma kültürünü hazmetmiş tarihçilere ve tarih incelemelerine ihtiyaç vardır. Toplum üretecek bu çeşit bilimsel çalışmalar sayesinde rotasını çok daha sağlıklı bir biçimde çizebilir. *“Türk Demokrasi Tarihinde Kayıp Bir Özne: Millî Türk Cemiyeti ve Programının Değerlendirilmesi”*, başlıklı bu inceleme Türk demokrasi tarihi araştırmalarına bu manada bilimsel bir katkı sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda gümünüze kadar üzerine çok ciddi bir inceleme gerçekleştirilmemiş olan Millî Türk Cemiyeti çeşitli cephelerden analiz edilmeye çalışılmıştır. Cemiyet, 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasında 23 gün sonra bir grup Türk milliyetçisi eğitimci tarafından 23 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Kurucuları Halil Nimetullah (Öztürk), Mehmet Sadi, Halit Fahri (Ozansoy), Servet, Hıfzı Tevfik (Gönensay) ve Rıza İzzet Beylerdir. Millî Türk Cemiyeti aslında I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıl kurulmuş olmakla birlikte savaş koşulları içerisinde kesin bir varlık gösterememiştir. 23 Kasım 1918 tarihinde daha kesin bir biçimde örgütlenmiş ve ciddi bir cemiyet programı yayımlamıştır. Cemiyetin kurucuları hem eğitimci entelektüel kimliğe hem de Türk milliyetçiliği fikrine sahip şahıslardan oluşmaktadır.

Millî Türk Cemiyeti, programı göz önüne alındığında uzun ömürlü bir dernek olarak önemli işlere imza atmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Çünkü yirmi dört maddelik cemiyet programı son derece titiz bir biçimde hazırlanmış, teşkilatlanma işleri en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştür. Bununla birlikte Millî Türk Cemiyeti başta olmak üzere bu dönemde kurulan diğer birçok cemiyet, dernek, vakıf ve özellikle partilerin başlangıçta hesap etmedikleri durumlar ortaya çıkmıştır. Örneğin 13 Kasım 1918'de İstanbul'u fiili olarak işgal eden İtilaf Devletleri baskı ve denetimlerini giderek arttırmışlar ve 16 Mart 1920 tarihinde de şehri resmen işgal etmişlerdir. Bu işgal koşullarında cemiyetler ne fikir üretebilmişler ne de bir faaliyet ortaya koyabilmişlerdir. Üzerlerinde artan baskıdan ve mütareke döneminin karanlık ortamından dolayı birçoğu kendiliğinde yok olup gitmiştir. Kurucularının bir kısmı Anadolu'da yürütülen millî harekete katılarak çeşitli görevler almışlardır.

Düşünsel açıdan bakıldığında bazı çevrelerce Türkçü ve eğitimci bir aydın grubun kurduğu bir dernek olarak kabul edilmiştir. Cemiyetin kuruluş beyannamesi, amacı ve programı göz önünde alındığında, cemiyet kurucularının mütareke dönemi içerisinde büyük bir dar boğaza giren Türkiye'nin geleceğinden endişe duyan, memleketin kaderini tersine çevirebilecek nitelikte iş ve eylemler ortaya koymak isteyen milliyetçi bireylerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Mütarekeden sonra, büyük umutlarla kurulan ilk derneklerden biri olan Millî Türk Cemiyeti, İstanbul ve Anadolu'da yaşanan askerî ve siyasi gelişmelerden ötürü cemiyet programına aldığı hedeflerin büyük bir bölümünü gerçekleştirilmeden faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler de cemiyetin Türk siyasi tarihinde derin izler bırakmasına engel olmuştur. İstanbul merkezli kurulan ve ilerleyen süreçte Anadolu'da şubeler açmayı hedefleyen cemiyet, bu amacına hiçbir zaman ulaşamamıştır. Millî Türk Cemiyeti, Millî Savunma Cemiyeti'yle sıkı bir ilişki içerisindeydi. Cemiyetin kurucularından biri olan Servet Bey, aynı zamanda Millî Savunma Cemiyeti'nin Genel Sekreteridir. Bu durum her iki cemiyet arasında da güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir.

Mütareke döneminde eğitimci Türk aydınlarının kurduğu ve Türk milliyetçiliği mefkûresi temelinde çalışmalar yapma gayesiyle ortaya çıkan Millî Türk Cemiyeti'nin yirmi dört maddeden oluşan bir cemiyet programı bulunmaktadır. Programda yer alan bilgiler incelendiğinde son derece titiz araştırma ve tartışmalar neticesinde hazırlandığı görülmektedir. Buradan hareketle cemiyetin, uzun soluklu bir örgüt olmayı hedeflediği ve planlarını bu doğrultuda hazırlamış olduğu söylenebilir. Dernek programı analiz edildiğinde kurucuların mütareke döneminde son derece müşkül bir durumda olan Osmanlı Devleti'ni ve Türk toplumunu olabildiğince rasyonel yöntemlerle bulunduğu durumdan çıkarma gayesiyle hareket ettiği sonucuna varılmaktadır.

Millî Türk Cemiyeti, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi'nden sonra Osmanlı Devleti'nin derin bir karmaşaya sürüklendiği süreçte tamamı eğitimci olan bir grup Türk milliyetçisi tarafından kurulmuştur. Kuruluş amaçları göz önünde alındığında cemiyetin amaçlarının öncelikle Türk milletinin uygar bir niteliğe sahip olduğunu medeni ülkelere ispat etmek ve bunu kabul ettirmek ayrıca düşünsel anlamda parçalanmaya başlamış olan toplumu, Türk milliyetçiliği düşüncesi temelinde yeniden biraya getirmek olduğu söylenebilir. Ancak ortaya çıkan siyasi ve askerî yeni gelişmeler neticesinde saptadığı hedeflerin büyük bir bölümünü gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte cemiyetin yayımlamış olduğu beyanname ve cemiyet programı tarihi bir değer taşımaktadır. Bu iki unsur, dönemin siyasal şartlarının anlaşılabilirliği adına üzerinde daha önce durulmamış birer kaynak hüviyeti taşıdığı gibi mütareke döneminin önde gelen eğitimci Türk milliyetçilerinin fikirlerinin değerlendirilebilmesi adına da büyük bir değer taşımaktadır.

Extended Abstract

The Turkish National Society was one of the societies established in the cosmopolitan climate during the armistice period. Although it did not have a profound effect on Turkish political history, it was an organization established by educational intellectuals, who thought that it was a uniting and developing element of Turkish

identity, to demonstrate their will within the framework of national feelings during the armistice period. The Turkish National Society is important in terms of proving the fact that some of the intellectuals in Istanbul did not cooperate with the enemy during the period until the opening of the Turkish Grand National Assembly. So much so that some groups, associations, and societies that advocate the Turkish view, especially the National Turkish Group, have developed policies that support the national movement that began in Anatolia during this period. As a matter of fact, The Turkish National Society has also made efforts to combat imperialism in accordance with its capabilities. In this regard, it is one of the subjects of the armistice period that should be emphasized.

The foundation of The Turkish National Society was laid in 1914, shortly before the First World War. However, the society could not turn into an effective structure under the conditions of war. The Society was reorganized on November 23, 1918, in Istanbul in a more powerful way. The founders of the association were Halil Nimetullah (Öztürk), one of the Darü'l-Fünun teachers, Mehmet Sadi, the Principal of Vefa High School, writer, and poet Halit Fahri (Ozansoy), General Secretary of the National Defense Society Servet, Hıfzı Tevfik (Gönensay), and Rıza İzzet, both of whom were teachers. The Turkish National Society had an organic bond with the National Defense Society. The clearest evidence of this is that the National Defense Society Headquarters, whose place of establishment and headquarters is in Istanbul Divanyolu, albeit temporarily, is specified. Likewise, the fact that Servet, who is the Secretary General of the National Defense Society, is also one of the members of the society indicates that there is a strong relationship between both societies.

Aiming to develop Turkish nationalism in political, social, and economic terms, the society aimed to bring a new breath of mind to the Turkish nation, which was getting overwhelmed with each passing day in the invading and cosmopolitan climate of the armistice. The main purpose of the society was to develop Turkish nationalism. However, there was no serious evidence showing that he had any connection with the National Turkish Party operating in line with the same goal. For one thing, there was no identity between founders and managers. There were also differences in purpose between the two structures. Although the National Turkish Party was a nationalist political party, it was a party that favored the establishment of a just peace in accordance with Wilson's Principles. The Turkish National Society, on the other hand, had no connection with the Wilson Principles and its derivatives. The Turkish National Society could not open a branch anywhere other than Istanbul. Therefore, although it was established shortly after the armistice, it could not strengthen its organization.

The Turkish National Society had published a declaration to explain its purpose of establishment and to inform the policies it would follow. A declaration was published on 23 November 1918 with the signature of the founders of the society. This declaration consisted of three articles and two clauses. When the declaration, which contains short and clear statements, is carefully examined, it is seen that it was prepared in accordance with the serious needs of Turkey, which was going through an extraordinary period. In the first two articles of the declaration, explanatory

information was given about the name of the society, its founders, the administrative board, and the administrative center. The third article of the declaration consisted of two clauses. In the first of these clauses, it was stated that the society would reveal the civilized characteristics of the Turkish nation with its evidence and documents and would defend the law of the Turkish nation in the international community on this basis. In the second clause, it was declared that the Turkish nation would go through all kinds of ways to develop its political and social life within the framework of a scientific method and would make efforts to ensure a solid solidarity among individuals in the society. As it can be understood from the declaration of the society, this organization aimed to conduct politics in an anti-imperialist line, to realize the unity and solidarity of the Turkish nation, and to develop the society in the political and social field. Based on this information, it can be said that The Turkish National Society was founded because of the will of the Turkist intellectuals who pondered the situation of the country after the First World War and who acted with determination and determination to fill an important gap in the face of the difficult situation of the Ottoman Empire.

The Turkish National Society program consisted of 24 articles. When the content of the items in the program was examined, it was seen that many general titles came to the fore. When these general titles are subjected to a semantic classification, it is possible to divide the program into five basic parts. The basic parts can be expressed as follows: The organization of The Turkish National Society, the main objectives of its establishment, the fields of study, the goals it wants to reach, the income sources that the society needs to survive, the process of being a member of the society and the formation of the central organization. Under these general headings, the policies that the society will follow, the principles and rules it will adhere to have been evaluated in detail.

The Turkish National Society was founded by a group of Turkish nationalists, all of whom were educators, during the period when the Ottoman Empire was plunged into a deep turmoil after the Armistice of Mudros on October 30, 1918. Considering the aims of its establishment, it can be stated that the aims of the society are primarily to prove to the civilized countries that the Turkish nation has a civilized character and to make it accepted, and to bring the society, which has begun to break apart intellectually, to reunite based on the idea of Turkish nationalism. However, because of the new political and military developments, the society could not achieve most of the goals it set. However, the declaration and the society program published by the society have a historical value. These two elements are of great value in terms of evaluating the ideas of the leading educator Turkish nationalists of the armistice period, as well as being a source that has not been emphasized before to understand the political conditions of that period.

Kaynakça

I. Kitaplar

- Armaoğlu, F. (2014). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları. 19. Basım.
- Atabay, M. (2015). *Türk demokrasi tarihi*. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları. 2. Basım.
- Atatürk, M. K. (2003). *Nutuk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Haz. Zeynep Korkmaz.
- Baykara, T. (2011). *Türk inkılap tarihi ve Atatürk ilkeleri*. İstanbul: IQ Yayınları. 3. Basım.
- Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2. Basım.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (1839-1950)*. Ankara: İmge Kitabevi. Cilt 1, 5. Basım.
- Demirel, A. (2017). *İlk meclisin vekilleri Millî Mücadele döneminde seçimler*. İstanbul: İletişim Yayınları. 3. Basım.
- Ertan, T. F. vd. (2014). *Başlangıcından günümüze Türkiye cumhuriyeti tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Güner, Z. & Kabataş, O. (1990). *Millî Mücadele dönemi beyannameleri ve basımı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Hacıfettahoğlu, M. (2016). *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi dönemi siyasi rejimi ve anayasal düzen*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- İnönü, İ. (2014). *Hatıralar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2015). *Kısa Türkiye tarihi (1800-2012)*. İstanbul: Timaş Yayınları. 5. Basım.
- Orbay, R. (2004). *Cehennem değirmeni*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2019). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Yayınları. 9. Basım.
- Özgül, M. K. (1986). *Halit Fahri Ozansoy, hayatı ve eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasi partiler İkinci Meşrutiyet dönemi*. İstanbul: Hürriyet Vakıf Yayınları. Cilt 1, 2. Basım.
- Tunaya, T. Z. (1986). *Türkiye'de siyasi partiler Mütareke Dönemi 1918-1922*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları. Cilt 2, 2. Basım.
- Turan, R. vd. (2011). *Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi tarih (1789-2014)*. İstanbul: Der Yayınları. 10. Basım.
- Ünal, Y. (2009). *Ahmet Ferit Tek*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

II. Makaleler

- Polat, N. (2002). Millî Mücadele'de sivil direnişin kökleri: müdafaa-i millîye cemiyeti (1913-1919). *Türkler*, 15, 628-636.
- Pustu, Y. (2017). Nizamnamelere göre II. Meşrutiyet döneminde muallim örgütlenmeleri (1908-1919). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(2), 1-40.
- Uzun, T. (2010). Siyasi partiler ve Türkiye. *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*, Ed. Turgay Uzun, Ankara: Orion Kitabevi, 7-30.
- Ünal, Y. (2016). Millî Mücadele'de Bartın. *Tarih Okulu Dergisi*, 25, 609-667.
- Ünal, Y. (2020). Paris Barış Konferansı'nın Türk aydını üzerinde yarattığı tepkiler üzerine bir inceleme. *Tarih ve Günce Dergisi*, 6, 171-201.
- Ünal, Y. (2021). A Contribution of democracy research to Turkish history evolution of the National Turkish Party and its program. *Journal of Middle Eastern Studies*, 13(2), 233-254.
- Yavuz, R. (2017). The View and the attitude of allies high commissioners toward İstanbul during the declaration of national pact. *Tarih ve Günce Dergisi*, 1, 281-304.

III. Tezler

Acehan, A. (1998). *Halit Fahri Ozansoy, hayatı-eserleri-sanatı* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Aslan, C. (1995). *Halil Nimetullah Öztürk'te millileşme ve çağdaşlaşma kavramları* (Yüksek Lisans Tezi).

Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Sarıgül, R. (2017). *Millî savunma cemiyetinin Balkan ve I. Dünya Savaşlarındaki faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi).

Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

IV. Lûgatlar-Ansiklopediler

Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. 18. Basım.